

М. М. Миколайчук,
к. держ. упр., доцент, докторант,
Національна академія державного управління
при Президентіві України

ПІДХОДИ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ ПОДАТКУ НА МАЙНО ФІЗИЧНИХ ОСІБ

У статті розглянуті сучасні підходи до процесу оподаткування майна фізичних осіб та його особливості. Автором запропоновані необхідні складові механізму оподаткування майна фізичних осіб, які мають сприяти стимулюванню наповнення бюджетів місцевого рівня.

In article are examined modern approaches to process of assessed taxation and its particular qualities. Author has been proposed necessary elements of mechanism for assessed taxation for person, which have to assist to motivation for replenishment of local budget.

Ключові слова: державне управління, податок на майно, місцевий бюджет, земельний кадастр, регіональний розвиток.

Key words: public administration, assessed tax, cluster, local budget, land register, regional development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах глобалізації важливого значення набуває завдання щодо підвищення конкурентоспроможності економіки країни, яка залежить від її здатності до забезпечення економічного зростання. Реалізація цього завдання вимагає фінансової підтримки, яку доволі складно здійснювати в країнах з перехідною економікою, особливо з урахуванням необхідності дотримання концепції сталого розвитку, яка передбачає посилення уваги до розв'язання соціальних та екологічних проблем. Тому актуальною проблемою сьогодення є пошук шляхів фінансового забезпечення позитивних зрушень у економічному розвитку в довгостроковому періоді, особливо на регіональному рівні, щоб знизити соціальну напругу, зменшити розбіжності у соціально-економічному розвитку регіонів.

Наповненню місцевих бюджетів у багатьох країнах світу сприяє податок на нерухомість, який дозволяє забезпечувати необхідні надходження шляхом введення обґрунтованих нормативів з урахуванням фінансових потреб та вартості нерухомості. Наявність майна приховати значно складніше, ніж доходи. База оподаткування мало залежить від поточних результатів господарської діяльності в регіоні. Тому надходження мають бути прогнозованими і стабільними. Проте впровадження такого закону в Україні сприймається неоднозначно. У Конституції України (ст. 13) відзначається, що "земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону". Однак практично ніде й ніколи не наголошується на іншому пункті Основного закону, що "власність зобов'язує", тобто власність не повинна використовуватися на шкоду людині й суспільству.

Отже, оподаткування майна є одним з інструментів державного управління щодо здійснення справедливого розподілу суспільних благ.

Згідно статті 14 Конституції України "земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави" [1, с. 9].

Відтак, право отримувати доходи від національного багатства мають як окремі особи, так і держава. Споруди також є втіленням доходів громадян (і не завжди легальних). Тому необхідно зважено підійти до введення податку на майно з урахуванням інтересів держави та громадян України.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ ОСТАННІХ РОКІВ

Багатоаспектні проблеми бюджетної політики країни в цілому та її податкову складову відобразили у своїх наукових працях: В.Д. Базилевич, Л.О. Баластрик, Л.В. Ільченко-Сюйва, Д.В. Клиновий, В.М. Опарін, Ю.В. Пасічник, І.О. Петровська, І.В. Розпутенко та інші.

Питання щодо шляхів наповнення бюджетів місцевого рівня піднімали у своїх наукових працях: Ю.В. Ковбасюк, С.В. Осадчук, В.С. Толуб'як та інші.

НЕВИРІШЕНІ ЧАСТИНИ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Наявність декількох варіантів проекту закону про оподаткування майна та їх однакова доля — відкладення — свідчить про наявність цілої низки проблем, розв'язання яких потребує комплексного підходу. Природою цих проблем є те, що існують різні підходи до: визначення бази оподаткування (нерухоме майно фізичних осіб або вартість земельної ділянки, на якій воно розташоване); необхідності пільгових категорій та вартості майна, що не підлягає оподаткуванню; розподілу надходжень від податку між бюджетами різних рівнів.

Метою статті є визначення доцільності впровадження податку на майно фізичних осіб з метою наповнення місцевих бюджетів та особливостей його обрахування та збирання.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Питання оподаткування майна фізичних осіб не є новим в історичному контексті формування доходної частини місцевих бюджетів.

Ще за часів Київської Русі (IX—XIII ст.), починаючи з XI ст., нерухоме майно та земля (дим, соха) було об'єктом обкладання податком. При цьому, якщо спочатку економічні можливості та розмір господарства не враховува-

лися, то пізніше під нормою "соха" розуміли певний розмір земельного наділу із врахуванням якісних показників землі. До "сохи" приписувалося усе землеробське населення певної території, а розкладання податків на окремі господарства здійснював сільський староста [2, с. 68, 69].

Протягом польсько-литовської доби (XIV—XVI ст.) використовувалися різноманітні підходи до сплати податків у сільській місцевості залежно від того, яким правом регламентувалися відносини на даній території: руським, німецьким, молдавським чи волоським. Тому і податки, які збиралися в сільській місцевості, називалися по-різному: "подимщина" — в Україні, "посощина" — у Білорусі [2, с. 97].

Як зазначає Ю.В.Пасічник, на Гетьманщині (XV—XIII ст.), практично до середини XIII ст., чіткої бази внутрішніх юридичних норм щодо оподаткування не існувало. Проте, серед доходів Запорізької Січі (XVII—XVIII ст.) також мав місце податок з хат по селах, населених не козаками, підданими війська.

З кінця XVIII ст., коли територія України була поділена між Російською та Австро-Угорською імперіями, та до цього часу податок на нерухоме майно не збирався.

Досвід розвинутих країн свідчить про те, що такий податок має право на життя, щоправда підходить до бази оподаткування відрізняються залежно від певних традицій та особливостей державного управління.

Так, у Великій Британії оподатковуються лише доходи від майна: від власності на землю, будівель та споруд, плата від здавання в найом квартир. Хоча у 1923/24 бюджетному році в Англії розмір доходів від податку на землю склав 0,6 млн фунтів стерлінгів (трохи менше 0,1 % від загальної суми доходів), а від податку на будинки — 1,9 млн фунтів стерлінгів (трохи більше 0,2 % від загальної суми доходів) [2, с. 32].

У Франції земельний податок на забудовані ділянки, земельний податок на незабудовані ділянки, податок на житло входять до місцевих податків. Перший податок стягується у розмірі 50 % кадастрової вартості землі, на якій є будинки, споруди тощо. Від цього податку звільняються: ділянки, що знаходяться у державній власності; земля, що використовується під сільськогосподарське виробництво; особи, яким понад 70 років, які отримують допомогу із соціальних фондів, інші малозабезпечені особи. Другий податок стягується в розмірі 80% кадастрової орендної вартості ділянки (обкладаються поля, луки, ліси, болота, ділянки під забудову тощо). Звільняються від оподаткування: ділянки, які перебувають у державній власності; штучні лісонасадження та ділянки під розвиток сільського господарства (тимчасово). Податок на житло стягується як з власників житла, так і з орендарів. Розмір податку залежить від якості житла (існує п'ять категорій квартир за рівнем комфорту), місцезнаходження тощо [2, с. 462—463].

У Федеративній республіці Німеччина податок на власність уперше був уведений у 1278 році. Проте, на відміну від вищезазначених країн, оподатковується ринкова вартість майна, а не земельної ділянки, на якій воно розташоване. Для фізичних осіб ставка податку становить 1 % від вартості майна, а для юридичних — 0,6%. Проте, якщо для фізичних осіб на початку тисячоліття не оподатковувалося майно вартістю до 120 тис. марок, то для юридичних — лише до 20 тис. марок [2, с. 470].

У США майновий податок є одним із основних місцевих податків ще з колоніальних часів. Сплачується як фізичними, так і юридичними особами в розмірі від 0,33 до 6,75 %. Базою оподаткування є ринкова вартість майна, облік характеристик якого ведуть місцеві органи влади. Від цього податку звільняється нерухоме майно органів влади, власність благодійних та релігійних організацій (якщо вона не використовується в комерційних цілях) [2, с. 479].

В Японії податок на майно сплачується юридичними і фізичними особами за середньою ставкою 1,4%. Оподаткуванню підлягає нерухоме майно, земля (переоцінювання їх вартості здійснюється кожні три роки) цінні папери, відсотки за банківськими депозитами [2, с. 484].

У Польщі податок на нерухомість, який належить до майнових податків, було впроваджено у 1991 році. Платниками цього податку виступають фізичні, юридичні особи та організаційні утворення, які не мають статусу юридичної особи. Оподатковуються: будинки (їх частини); будови, пов'язані з сільськогосподарською діяльністю (за винятком ріллі та лісів); землі, що не підпадають під дію податків на сільськогосподарську діяльність та на лісові угіддя. Користуються пільгами (тобто не обкладаються податком): об'єкти бюджетної сфери; дороги загального користування разом із зайнятими ними землями; будинки та землі, віднесені до пам'яток культури; будівлі, пов'язані із сільськогосподарською діяльністю [3].

Щодо оподаткування нерухомого майна в деяких країнах СНД розглянемо приклад деяких сусідніх країн, який подають фахівці Податкової адміністрації України, які також небайдужі до цього питання [4]. В Азербайджані платниками податку є фізичні особи та підприємства. Об'єктами оподаткування виступають: 1) будівлі (їх частини), що знаходяться в приватній власності та розташовані на території Республіки; 2) середньорічна вартість основних засобів, що знаходяться на балансі підприємств; 3) для підприємств-нерезидентів, що здійснюють підприємницьку діяльність через постійне представництво, — середньорічна вартість основних засобів, пов'язаних тільки з постійним представництвом. Ставка податку на нерухомість для фізичних осіб складає 0,1%, якщо інвентарна вартість будинків, що знаходяться у їх приватній власності, перевищує суму 5000 манат. Ставка податку для підприємств — 1% від вартості основних засобів.

У Республіці Білорусь платниками податку на нерухомість є фізичні особи і організації (окрім тих, що фінансуються з бюджету і не є платниками податку). Об'єктом оподаткування виступають: вартість основних фондів, що є власністю або знаходиться у володінні платників незавершеного будівництва, а також вартість житла, дач, садових будинків, житлових помешкань (квартир, кімнат), надвірних будівель гаражів тощо. Ставка податку на нерухомість для організацій становить 1 %. Ставка податку на нерухомість на будинки та споруди, що є власністю фізичних осіб, будівель і споруд, що належать гаражно-будівельним кооперативам, споживчим товариствам автостоянок, садовим товариствам, створеним за рахунок власних внесків громадян, а також будівель і споруд, що використовуються індивідуальними підприємцями для здійснення своєї діяльності, встановлюється у розмірі 0,1 %.

У Грузії об'єктом оподаткування для фізичних осіб є нерухоме майно (за виключенням землі), яке не використовується для підприємницької діяльності. Для індивідуальних підприємців об'єктом оподаткування є: основні фонди, не встановлене обладнання, неосвоєні капітальні інвестиції та нематеріальні активи. Ставка оподаткування для нерухомого майна та транспортних засобів, що застосовуються у підприємницькій діяльності, складає 1 %. Ставки для нерухомого майна, що не використовується для економічної діяльності, за виключенням сільського господарства, варіюють відповідно до доходів сім'ї, що володіє майном, зароблених протягом року від 0,05 до 0,8% від ринкової вартості майна. Податок на майно для сільського господарства залежить від адміністративного району та якості землі. Базова ставка для земель несільськогосподарського призначення 0,24 ларі за квадратний метр площі.

У Республіці Казахстан податковою базою по об'єктах оподаткування юридичних осіб і індивідуальних підприємств є середньорічна балансова вартість об'єктів оподаткуван-

ня, що визначається за даними бухгалтерського обліку; для фізичних осіб податковою базою є вартість об'єктів оподаткування, встановлена за станом на 1 січня кожного року уповноваженим органом, визначеним Урядом. Юридичні особи розраховують податок на майно за ставкою 1% від середньорічної вартості об'єктів оподаткування, індивідуальні підприємці та юридичні особи, що застосовують спеціальний режим оподаткування на підставі спрощеної декларації — за ставкою 0,5%. Податок на майно фізичних осіб розраховується залежно від вартості об'єктів оподаткування за ставками від 0,05% до 0,5%.

Суб'єктами оподаткування в Республіці Молдова є юридичні та фізичні особи, які володіють нерухомим майном, розташованим на її території. Об'єктом оподаткування є нерухоме майно, включаючи земельні ділянки (землі сільськогосподарського призначення, землі промисловості, транспорту, зв'язку та іншого спеціального призначення) як в населених пунктах, так і за їх межами, та/або будівлі, споруди, квартири та інші ізольовані приміщення. Гранична ставка податку складає 0,5% від оподаткованої бази нерухомого майна. Конкретна ставка податку встановлюється щорічно представницьким органом місцевого громадського управління і не може бути нижчою, ніж 50% граничної ставки. Ставка податку на будівлі споруди конструкції та інші види приміщень складає від 0,02 до 0,3% оподаткованої бази залежно від місця розташування нерухомого майна.

У Російській Федерації для фізичних осіб об'єкти оподаткування виступають житлові будинки, квартири, дачі, гаражі та інші будівлі, приміщення й споруди. Ставки податку встановлюються нормативними правовими актами органів місцевого самоврядування в залежності від сумарної інвентаризаційної вартості у межах від 0,1% до 2% від вартості майна. Для майна організацій податковою базою є середньорічна вартість майна, що визнається об'єктом оподаткування. Податкові ставки не можуть перевищувати 2,2%. Допускається встановлення диференційованих ставок в залежності від категорій платників та (або) майна, що визнається об'єктом оподаткування. Не є об'єктами оподаткування земельні ділянки й інші об'єкти природокористування (водні об'єкти й інші природні ресурси).

Платниками податку на майно в Республіці Узбекистан є юридичні та фізичні особи, що мають оподатковане майно. Об'єктом оподаткування для юридичних осіб є середньорічна вартість основних фондів і нематеріальних активів; для фізичних осіб — вартість житлових будинків, квартир, дачних і садових будинків, гаражів та ін. будівель, приміщень і споруд, які є їх власністю. Майно юридичних осіб оподатковується за ставкою 4%. Майно фізичних осіб оподатковується за ставками, встановленими Кабінетом Міністрів.

Неоднозначність існуючих підходів до оподаткування нерухомого майна в різних країнах, та довготривала відсутність цього інструменту в бюджетній системі на території України, призводить до існуючої ситуації — відсутності чіткого механізму оподаткування нерухомого майна в нашій країні.

Як приклад, розглянемо основні положення проектів: Закону України "Про податок на майно фізичних осіб" (№3007), внесеного народними депутатами Верховної Ради України V скликання Бичковим С.А. та Стретовичем В.М.; Закону України "Про податок на нерухоме майно (нерухомість)", внесеного народним депутатом Верховної Ради України VI скликання Павловським А.М.; Закону України "Про податок на нерухоме майно (нерухомість)", відмінне від земельної ділянки", внесеного народним депутатом Верховної Ради України VI скликання Москалем Г.Г.

Згідно першого проекту податок сплачується фізичними особами — власниками будівель, у тому числі житлових будинків, дачних (садових) будинків, будь-яких приміщень, у тому числі квартир та прибудованих приміщень, гаражів та інших споруд, крім об'єктів незавершеного будівництва.

Податок нараховується державними податковими органами за кожним окремим інвентарним об'єктом нерухомості, виходячи із даних про їх ринкову вартість станом на 1 січня кожного року. Шкала оподатковуваних розмірів ринкової вартості нерухомого майна має чотири категорії та підлягає щорічній індексації, виходячи з індексу інфляції.

Проектом передбачено чотири категорії пільговиків, які повністю звільняються від сплати податку. Не звільняється від сплати податку майно, ринкова вартість якого перевищує 400 тис. грн. [5].

Проект народного депутата Павловського А.М. відрізняється, в першу чергу, базою оподаткування. Об'єктом оподаткування є нерухоме майно, що розташоване на митній території України і є власністю платника податку (крім об'єктів незавершеного будівництва). Ставки податку встановлюються у відсотках від встановленого прожиткового мінімуму на початок року за один квадратний метр сукупного розміру оподаткованого майна, що належить фізичним та юридичним особам. Ставка податку має п'ять категорій (тобто від 1 до 5%). Не оподатковується нерухоме майно площею до 300 кв.м для фізичних осіб та до 100 кв.м для юридичних. Інших пільг проектом не передбачено [6].

У проекті народного депутата Москаля Г.Г. об'єктами оподаткування визначені споруди (окрім тих, що перебувають у власності держави або територіальних громад, або установ і організацій іноземних держав, які користуються дипломатичним імунітетом та привілеями згідно з міжнародними договорами України). Ставки податку пропонуються встановлювати диференційовано в залежності від адміністративно-територіального розташування та типу об'єкта оподаткування (споруди або будівлі), в розрахунку на рік у гривнях за 1 кв. м. площі об'єкта оподаткування. Щодо пільг — звільнення від оподаткування будівель загальною площею до 150 кв. м [7].

Безумовно, сама ідея впровадження такого податку в Україні має більше противників, ніж прихильників. Аргументами проти його запровадження наводяться і погана робота органів технічної інвентаризації, відсутність диференційованого регіонального підходу, і законодавча неврегульованість деяких питань. Так, пропозиція щодо зарахування податку на майно до місцевих бюджетів (у всіх проектах) суперечить чинному законодавству, оскільки частиною 7 пункту 1 статті 14 Закону України "Про систему оподаткування" встановлено, що податок на нерухоме майно (нерухомість) належить до загальнодержавних податків і зборів (обов'язкових платежів). Такий підхід дещо суперечить нормам Конституції України стосовно того, що нерухоме майно, яке знаходиться у власності територіальної громади, є матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування [1, с. 87]. Однак відсутність контролю за процесом оподаткування з боку органів державної влади на центральному рівні може призвести до небажання територіальних громад взагалі налагоджувати механізм збирання цього податку.

Підсумовуючи вищезазначене, відзначимо, що, з точки зору автора, для України найбільш прийнятним є варіант Франції, де базою для оподаткування є як земля, так і будова. В майбутньому (за умов наявності земельного кадастру та відпрацьованої системи постійного обліку вартості майна, що може бути основою для страхування та оподаткування) доцільно розраховувати податок у відсотках від оціночної вартості як майна, так і землі, на якій воно розташоване.

Такий підхід вважається більш прийнятним доки існує загроза суб'єктивного підходу до визначення вартості та зловживань (вартість об'єкта можливо занижити, а площу не сховаєш). Доцільно також встановити норму оподаткування як з одиниці площі землі, так і будови. Орієнтовні відмінності у вартості можливо врахувати за допомогою коригуючих коефіцієнтів для різних регіонів при визначенні податку на землю, для житлових будинків коефіцієнти по-

винні врахувати місце розташування та комфортність житла.

Щодо розв'язання питання захисту малозабезпечених пропонується, перш за все, залишити для всіх категорій "неоподаткований мінімум на житло", орієнтири якого вже є при встановленні квартирної плати (норматив забезпечення житлом — 21 кв. м на одного члена сім'ї та додатково 10 кв.м, для деяких категорій — кабінет або інше, встановлене законодавством), зайва площа оплачується за вищим тарифом. Оподаткування підлягатиме саме "наднормативна" площа, податок може бути прогресивним в залежності від ступеня перевищення нормативного забезпечення (мінімальний для більшої площі у 1,1—2 рази, збільшений на 25% норматив оподаткування при перевищенні нормативного забезпечення площею у 2,1—3 рази, на 50% при перевищенні у 3,1—4 рази, 75% — 4,1—5 разів. На 100% при перевищенні більше ніж у 5 разів).

З метою здійснення регулюючої функції базові норми оподаткування за регіонами мають встановлюватися централізовано, при цьому для стимулювання розселення на певних територіях слід враховувати умови життя в регіонах. Зокрема, пропонується використовувати індикатор умов життя ($I_{уж}$), до складу якого входять: індикатор забезпеченості житлом ($I_{ж}$), індикатор кількості приватних автомобілів на 1000 мешканців ($I_{па}$), індикатор обсягу наданих послуг в розрахунку на душу населення ($I_{пп}$), індикатор збереження коштів приватних осіб на рахунках в банках ($I_{бкпо}$):

$$I_{уж} = 0,4 I_{ж} + 0,2 I_{па} + 0,2 I_{пп} + 0,2 I_{бкпо}.$$

Отже, якщо за базу порівняння узяти значення індикатора умов життя, що дорівнює 0,5, отримаємо наступні значення коефіцієнта вартості землі ($K_{вз}$).

На місцевому ж рівні визначатимуться коригуючі коефіцієнти для врахування комфортності та привабливості місця розташування у регіоні.

Розподіл податку у пропорції 30% до державного бюджету, 70% до місцевого має забезпечити як витрати на обслуговування цього податку, так і поповнення місцевих бюджетів.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновки, що впровадження такого податку має сенс, оскільки він (хоч і у непрямій формі) захищатиме закріплене у Конституції України право кожного громадянина "користуватися природними об'єктами права власності народу", або отримувати "компенсацію" у випадку, коли ці об'єкти знаходяться у приватній власності. Отже, на нашу думку, дієвий механізм оподаткування майна сприятиме соціальної справедливості та сумлінному виконанню громадянами своїх обов'язків. При цьому податок на майно повинен зараховуватись частково до місцевого та загальнодержавного бюджетів, що дозволить посилити фінанси територіальних громад, та не втратити контроль за процесом з боку центральних органів влади. До того ж ставка податку повинна коригуватись залежно від умов проживання в пев-

Таблиця 1. Результати розрахунку індикатора умов життя населення деяких регіонів [9, с.107]

Регіон (область)	$I_{па}$	$I_{бкпо}$	$I_{ж}$	$I_{пп}$	$I_{уж}$
м.Київ	1,000	1,000	0,715	1,000	0,886
Київська	0,613	0,101	1,000	0,091	0,561
Черкаська	0,633	0,114	0,901	0,097	0,530
Запорізька	0,839	0,132	0,757	0,156	0,528
Полтавська	0,709	0,133	0,835	0,106	0,523
Дніпропетровська	0,598	0,247	0,796	0,163	0,520
Вінницька	0,523	0,080	0,901	0,078	0,497
Харківська	0,628	0,128	0,764	0,192	0,495
АР Крим	0,598	0,151	0,683	0,279	0,479
Луганська	0,598	0,088	0,803	0,094	0,477

Таблиця 2. Коефіцієнта вартості земельних ділянок з урахуванням індикатора умов життя населення деяких регіонів

Регіон (область)	$I_{уж}$	$K_{вз}$
м.Київ	0,886	1,772
Київська	0,561	1,122
Черкаська	0,530	1,06
Запорізька	0,528	1,056
Полтавська	0,523	1,046
Дніпропетровська	0,520	1,04
Вінницька	0,497	0,994
Харківська	0,495	0,99
АР Крим	0,479	0,958
Луганська	0,477	0,954

ному регіоні. Дієвості податкового механізму суттєво сприятиме впровадження земельного кадастру.

Література:

- Конституція України : станом на 1 січня 2006 р. / Міністерство юстиції України. — Офіц. вид. — К. : Український Центр Правничих Студій, 2006. — 124 с.
 - Пасічник Ю.В. Бюджетна система України та зарубіжних країн: [навч. посіб.] / Ю.В.Пасічник — 2-ге вид., перероб. і доп. — К.: Знання-Прес, 2003. — 523 с.
 - Федан Р. Функціонування податкової системи з погляду трансформації господарства в Польщі / Р. Федан / Регіональна економіка. — 2000. — №4. — С.158.
 - Інформація про оподаткування нерухомого майна в деяких країнах СНД [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.rsta.tr.ukrtel.net/News/News_DPA/Arhiv/rik.2008/informaciya_pro.htm
 - Проект Закону України "Про податок на майно фізичних осіб" [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/
 - Проект Закону України "Про податок на нерухоме майно (нерухомість)" [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/
 - Проект Закону України "Про податок на нерухоме майно (нерухомість), відмінне від земельної ділянки" [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.rada.gov.ua:8080/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=32316
 - Закон України "Про систему оподаткування" (№ 1251-XII) [Електронний ресурс]: К.: CD вид-во "Інфодиск", 2008. — 1 елктрон. Опт. Диск (CD-ROM): кольор.; 12см. — Систем. вимоги? Pentium-266; 32 Mb RAM; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP/ — Назва з титул. екрану.
 - Миколайчук М.М. Економічна політика регіонального розвитку в умовах глобалізації: монографія / М.М. Миколайчук. — Київ: "К.І.С." — 2009. — 228 с.
- Стаття надійшла до редакції 25.11.2009 р.*